

УДК 342.733

DOI <https://doi.org/10.32782/yuv.v5.2022.3>**Т. Слінько,**

кандидат юридичних наук, професор,
завідувач кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

Є. Ткаченко,

кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри конституційного права України
Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого

КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО НА ОСВІТУ В УМОВАХ ДІЇ ПРАВОВОГО РЕЖИМУ ВОЄННОГО СТАНУ

Постановка проблеми. В умовах військової агресії Російської Федерації українська освіта зазнала значних втрат, які суттєво вплинули на її суб'єктів, інфраструктуру, механізм функціонування. Станом на сьогодні маємо значну кількість зруйнованих і постраждалих від бомбардувань та обстрілів закладів освіти. У регіонах, які знаходяться на тимчасово невідконтрольних Україною територіях або ведуться активні бойові дії, ступінь пошкоджень визначити неможливо.

З виданням указу Президента України від 24 лютого 2022 року «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 (далі – Указ) [1] конституційне право кожного на освіту, яке передбачене в статті 53 Основного Закону держави опинилося в низці прав, які можуть обмежуватися на період дії правового режиму воєнного стану.

Водночас, ми маємо пам'ятати, що право на освіту належить до одного з найбільш важливих конституційних прав. Оскільки воно забезпечує кожному здобуття знань, умінь, навичок, розвиток творчих здібностей, гарантує ефективне функціонування державних і громадських інституцій, національну безпеку, утверджує стабільність у суспільстві та сприяє розвитку демократичної, соціальної правової держави.

Аналіз останніх публікацій. Конституційне право на освіту ставало предметом дослідження у працях Б. Андрусишина, Ю. Барабаша, С. Бобровник, М. Козюбри, А. Колодія, С. Максимова, О. Марцеляка, Н. Оніщенко, Н. Пархоменко, О. Петришина, В. Погорілка, П. Рабінюка, О. Скрипнюка, Р. Стефанчука, С. Стеценка, М. Хавронюка, В. Шаповала, Ю. Шемшученка, та ін.

Метою статті є охарактеризувати особливості реалізації конституційного права на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану.

Виклад основного матеріалу. Маємо відзначити, про особливості функціонування конституційного права на освіту в умовах організації освітнього процесу в 2022/23 навчальному році. Так, першим пріоритетом у діяльності закладів освіти є сприяння обороні України, зокрема всебічна підтримка працівників та здобувачів освіти, які зі зброєю в руках встали на захист Батьківщини.

По-друге, положення статті 53 Конституції України про те, що держава має забезпечити доступність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах [2] має корелюватися із гарантуванням безпечних умов навчання та праці для усіх учас-

ників освітнього процесу, зокрема з урахуванням досвіду роботи закладів освіти в умовах воєнного часу.

По-третє, хоча конституційне право на освіту і обмежене Указом, однак в жодному випадку не можна забувати про пріоритетне завдання, яким є необхідність забезпечувати якість освіти, яка буде впливати на перспективи добробуту нинішніх здобувачів освіти, їх родин, громад і країни в цілому впродовж десятиліть.

Для забезпечення цих пріоритетів законодавством України з питань освіти передбачаються різні форми здобуття повної загальної середньої освіти. Зокрема, згідно зі статтею 9 Закону України «Про освіту» особа має право здобувати освіту за інституційною (очна, заочна) чи індивідуальною (екстернат, сімейна (домашня), педагогічний патронаж) формами, а також шляхом їх поєднання.

Також Законами України «Про освіту», «Про вищу освіту» та «Про фахову передвищу освіту» визначено, що діяльність закладів освіти провадиться на принципах автономії та самоврядування, вони самостійно визначають форми здобуття освіти та організації освітнього процесу.

Вкрай важливо, що заклади фахової передвищої та вищої освіти мають автономію щодо встановлення графіку освітнього процесу та впровадження оптимальних форм його організації.

Сьогодні Міністерство освіти і науки України, як головний центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, має забезпечувати баланс між безпекою і необхідною якістю освіти та бути куратором освітніх суб'єктів. Так, воно рекомендувало керівникам закладів освіти провадити освітній процес максимально наближено до традиційного формату з урахуванням обмежень воєнного стану та безумовного забезпечення захисту учасників освітнього процесу.

Ще важливим є те, що жорстока військова агресія змусила багатьох

учасників освітнього процесу масово залишити місця проживання. Таке масштабне переміщення як у межах України, так і за кордон, стало викликом для системи освіти з огляду на необхідність забезпечення рівного доступу до навчання, створення передумов для утримання учнів і педагогів в сфері впливу української системи освіти та їх повернення, якщо вони виїхали за кордон.

Саме тому незмінним пріоритетом для Міністерства освіти науки України залишається забезпечення сталості навчання, зокрема здобувачів освіти, які через повномасштабну військову агресію Російської Федерації перебувають за кордоном, знаходяться на тимчасово окупованих територіях або є внутрішньо переміщеними особами. Спробуємо охарактеризувати кожен рівень освіти у контексті реалізації конституційного права на освіту та реалізації положень статті 53 Конституції України.

Так, рішення про відновлення діяльності та режим роботи закладів дошкільної освіти ухвалюють місцеві органи влади та військові адміністрації, які призначають комісії з обстеження закладів освіти на предмет готовності до організації освітнього процесу та створення безпечних умов для всіх його учасників.

Частина закладів дошкільної освіти працюють у звичайному режимі, окремі заклади не функціонують, деякі приймають тимчасово переміщених осіб, організовують освітній процес дистанційно, консультують батьків тощо.

Таким чином, робота закладів дошкільної освіти в умовах воєнного стану організовується залежно від конкретної ситуації, при цьому, майже на всій території України діти відповідного віку мають доступ до дошкільної освіти, включаючи дітей із числа внутрішньо переміщених осіб та дітей з особливими освітніми потребами.

Щодо загальної середньої освіти, то для дітей, які були вимушені змінити місце навчання та перебувають за кордоном, створено умови для продовження навчання в закладах загальної середньої освіти України. Міністерство освіти і науки України наказом від 28.03.2022 № 274 «Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні» [3] доручило органам управління у сфері освіти місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, у підпорядкуванні яких перебувають заклади загальної середньої освіти, забезпечити та організувати зарахування здобувачів загальної середньої освіти, які вимушені були змінити місце навчання та/або проживання (перебування) і проживають (перебувають) в Україні чи за її межами, до закладів освіти і здобуття загальної середньої освіти за будь-якою формою, що може забезпечити заклад освіти та яка є найбільш безпечною для них.

Із метою забезпечення конституційного права на освіту українських здобувачів загальної середньої освіти, які вимушено виїхали за кордон внаслідок російської агресії, реалізовано такі варіанти:

1) дитина може продовжувати навчатися у закладі освіти, в якому вона навчалася до вибуття за кордон за дистанційною формою навчання (за умови, якщо заклад освіти надає таку освітню послугу);

2) якщо заклад освіти, де навчалася дитина до виїзду за кордон не може забезпечувати навчання дитини дистанційно, то вона може продовжити навчання за державними освітніми стандартами України в державних, комунальних чи приватних закладах освіти України, які забезпечують онлайн навчання;

3) учні можуть продовжити навчання за сімейною (домашньою) формою як в закладі освіти, в якому вони навчалися до переїзду за кордон, так

і в іншому закладі освіти на території України;

4) учні можуть бути зараховані до Державного ліцею «Міжнародна українська школа», що забезпечує навчання за екстернатною формою. Здобувачі освіти проходять оцінювання за індивідуальним навчальним планом та підготовку до нього в освітніх центрах, що функціонують при українських громадських організаціях/асоціаціях;

5) учні можуть відвідувати навчальні заняття, що проводяться очно (наприклад на вихідних) за державними стандартами та освітніми програмами України, організовані за ініціативою громадських організацій українців в окремих країнах за сприяння органів управління освітою цих країн та місцевої влади.

Водночас, передбачені можливості здобуття освіти учнями – внутрішньо переміщеними особами, що переїхали до місць тимчасового перебування на підконтрольній Україні території. Такі учні можуть:

– продовжувати навчання у закладі освіти, в якому навчалися до початку воєнної агресії (в тому випадку, якщо такий заклад продовжує надавати освітні послуги дистанційно чи за іншою формою);

– бути зараховані до закладу освіти за місцем тимчасового перебування та навчатися залежно від безпекової ситуації за інституційною формою навчання або за індивідуальною (за умови надання таких послуг закладом).

Якщо дитина перебуває на тимчасово окупованій території, то для продовження навчання за українськими програмами з наступним отриманням українського документа про освіту вона може:

– продовжити навчання з отриманням відповідного документа про освіту державного зразка у закладі освіти, де навчалася до початку військової агресії за умови здійснення освітнього процесу за українськими

державними стандартами та навчальними програмами;

– подати заяву про зарахування до будь-якого закладу загальної середньої освіти на безпечній території України (допомогу у виборі закладу надають органи управління у сфері освіти);

– при наявності доступу до мережі Інтернет можна онлайн вступити до будь-якої української ліцензованої дистанційної школи;

– обрати сімейну (домашню) форму навчання в закладі освіти на підконтрольній Україні території або в закладі, у якому навчалася до початку збройної агресії, за умови, що такий заклад працює за державними стандартами України;

– для отримання документів про освіту здобувачі освіти можуть навчатися за екстернатною формою та пройти річне оцінювання у будь-якому закладі загальної середньої освіти на підконтрольній Україні території (за умови, якщо заклад освіти надає таку освітню послугу).

Усі діти, які вимушені були змінити місце проживання/навчання, після повернення в Україну будуть зараховані до закладів загальної середньої освіти України (у той, в якому навчались до вимушеного переміщення за межі України, або в інший заклад загальної середньої освіти України).

Для здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти створено умови для отримання освітніх послуг, зокрема з числа внутрішньо переміщених осіб. Відповідно до Положення про внутрішню академічну мобільність здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти [4] кожен учень незалежно від фактичного місця перебування в межах України має можливість навчатися в будь-якому закладі професійної освіти (за умови наявності підготовки за відповідною професією). Програмами академічної мобільності у 2022 році уже скористались 316 здобувачів освіти.

З метою розширення можливостей для доступу до професійної (професійно-технічної) освіти за підтримки міжнародних партнерів розроблено та у грудні 2022 року запущено платформу для дистанційного навчання «Професійна освіта онлайн», на якій розміщено 29 короткотермінові курси для здобувачів професійних кваліфікацій, які, у свою чергу, розроблені/адаптовані за підтримки міжнародних партнерів.

Маємо наголосити на тому, що метою платформи «Професійної освіти онлайн» є забезпечення рівного, вільного і безоплатного доступу користувачів до якісних та актуальних навчальних матеріалів у сфері професійної (професійно-технічної) освіти.

Окрім того, врегульовано питання щодо видачі документів про професійну (професійно-технічну) освіту державного зразка випускникам закладів професійної (професійно-технічної) освіти, що розташовані в районі проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні). Міністерством освіти і науки України видано наказ «Про деякі питання видачі документів про професійну (професійно-технічну) освіту в умовах воєнного стану в Україні» від 05 вересня 2022 р. № 780 [5]. Наказом визначено окремий механізм видачі документів про професійну (професійно-технічну) освіту та додатків до них в умовах воєнного стану в Україні.

Якщо говорити про доступ до вищої, фахової передвищої освіти для випускників закладів середньої освіти, розташованих на тимчасово окупованих територіях, у контексті статті 53 Конституції України, то на сьогодні це питання унормовано законодавством України у сфері освіти. Так, зокрема внутрішньо переміщені особи з особливо небезпечних територій, включених до Переліку територіальних громад, які розташовані в районі

проведення воєнних (бойових) дій або які перебувають в тимчасовій окупації, оточенні (блокуванні) станом на 22 грудня 2022 року, затвердженого наказом Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 [6] мають право на пільгову участь у конкурсному відборі для здобуття вищої освіти за кошти державного бюджету.

У 2022 році під час підготовки та проведення вступної кампанії до закладів професійної (професійно-технічної), фахової передвищої та вищої освіти був оновлений Порядок прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій російською федерацією території України [8], який передбачає, зокрема, можливість дистанційного вступу до закладів освіти.

У 2023 році вступники, які зареєстровані та знаходяться на тимчасово окупованій території, зможуть проходити усі процедури вступної кампанії дистанційно за їх вибором.

Висновки. Таким чином, не дивлячись на обмеження конституційного права на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану, держава намагається забезпечувати виконання положень статті 53 Конституції України. Обов'язково маємо зазначити, що на нашу думку основними критичними елементами проблематики освіти у період дії правового режиму воєнного стану є:

- руйнування та пошкодження освітньої інфраструктури;
- безпечне освітнє середовище;
- забезпечення цифровими пристроями учасників освітнього процесу. Саме тому і подальша освітня політика має бути спрямована на вирішення цих проблем. Українська освіта вже пройшла випробування на стійкість і слід зауважити, що держава тримає освітній фронт в цих надскладних умовах. Надалі має вжи-

ватися якомога більше заходів для забезпечення конституційного права на освіту, оскільки освіта є рушієм до цивілізованої і освіченої нації.

У статті висвітлено питання особливостей реалізації конституційного права на освіту в умовах дії правового режиму воєнного стану. Визначені пріоритети діяльності закладів освіти в умовах збройної агресії Російської Федерації. Зазначено, що Міністерство освіти і науки України, як головний центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, має забезпечувати баланс між безпекою і неодмінною якістю освіти та бути куратором освітніх суб'єктів. Наголошено на тому, що викликом для системи освіти стало необхідність забезпечення рівного доступу до навчання, створення передумов для утримання учнів і педагогів в сфері впливу української системи освіти та їх повернення, коли вони виїхали за кордон.

Охарактеризовано дошкільну, загальну середню, професійну (професійно-технічну), фахову передвищу та вищу освіту у контексті реалізації конституційного права на освіту та реалізації положень статті 53 Конституції України. Зазначено, що незмінним вектором для Міністерства освіти науки України залишається забезпечення сталості навчання, зокрема здобувачів освіти, які через повномасштабну військову агресію Російської Федерації перебувають за кордоном, знаходяться на тимчасово окупованих територіях або є внутрішньо переміщеними особами. Окреслені варіанти навчання для учнів, які виїхали закордон, знаходяться на тимчасово окупованих територіях чи є внутрішньо переміщеними особами. Проаналізовані нормативно-правові акти Міністерства освіти і науки України, які розроблені та спрямовані

на забезпечення конституційного права на освіту.

Визначено три основні критичні елементами проблематики освіти у період дії правового режиму воєнного стану це – по-перше, руйнування та пошкодження освітньої інфраструктури; по-друге, безпечне освітнє середовище; по-третє, забезпечення цифровими пристроями учасників освітнього процесу. Автори наголошують увагу на тому, що надалі має вживатися якомога більше заходів для забезпечення конституційного права на освіту, оскільки освіта є рушієм до цивілізованої і освіченої нації.

Ключові слова: конституція, конституційне регулювання, соціальні права, право на освіту, відносини в сфері освіти, конституційні принципи, сфера освіти, освітнє право.

Slinko T., Tkachenko Ye. The constitutional right to educational under the legal regime of martial law

The article highlights the issues of peculiarities of realization of the constitutional right to education under the legal regime of martial law. The author identifies the priorities of educational institutions in the context of the armed aggression of the Russian Federation. It is noted that the Ministry of Education and Science of Ukraine, as the main central executive body in the field of education and science, should ensure a balance between security and the essential quality of education and be the curator of educational entities. It is emphasized that the challenge for the education system is the need to ensure equal access to education, to create preconditions for retaining students and teachers in the sphere of influence of the Ukrainian education system and their return when they have gone abroad.

The author characterizes pre-school, general secondary, vocational

(vocational-technical), professional higher and higher education in the context of the constitutional right to education and the implementation of the provisions of Article 53 of the Constitution of Ukraine. It is noted that the Ministry of Education and Science of Ukraine remains committed to ensuring the sustainability of education, in particular for students who are abroad, in the temporarily occupied territories or internally displaced persons due to the full-scale military aggression of the Russian Federation. The study options for students who have gone abroad, are in the temporarily occupied territories or are internally displaced persons are outlined. The author analyzes the legal acts of the Ministry of Education and Science of Ukraine, which are developed and aimed at ensuring the constitutional right to education.

The author identifies three main critical elements of the problem of education during the period of martial law: first, destruction and damage to educational infrastructure; second, a safe educational environment; and third, provision of digital devices to participants in the educational process.

Key words: constitution, constitutional regulation, social rights, right to education, relations in the field of education, constitutional principles, field of education, educational law.

Література

1. Про введення воєнного стану в Україні : Указ Президента від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/642022-41397> (дата звернення: 03.12.2022).

2. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 03.12.2022).

3. Про деякі питання організації здобуття загальної середньої освіти та освітнього процесу в умовах воєнного стану в Україні: наказ Міністерства

освіти і науки України від 28.03.2022 № 274 URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-deyaki-pitannya-organizaciyi-zdobuttya-zagalnoyi-serednoyi-osviti-ta-osvitnogo-procesu-v-umovah-voennogo-stanu-v-ukrayini> (дата звернення: 03.12.2022).

4. Про затвердження Положення про внутрішню академічну мобільність здобувачів професійної (професійно-технічної) освіти, які навчаються у закладах професійної (професійно-технічної) освіти України: наказ Міністерства освіти і науки України від 26 березня 2022 р. № 273 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0437-22#Text> (дата звернення: 03.12.2022).

5. Про деякі питання видачі документів про професійну (професійно-технічну) освіту в умовах воєнного стану в Україні: наказ Міністерства освіти і науки України від 05 вересня 2022 р.

№ 780 URL: <https://ips.ligazakon.net/document/RE38439?an=1> (дата звернення: 03.12.2022).

6. Про затвердження Переліку територій, на яких ведуться (велися) бойові дії або тимчасово окупованих Російською Федерацією: наказ Міністерства з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій України від 22.12.2022 № 309 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1668-22#n7> (дата звернення: 25.12.2022).

7. Порядок прийому для здобуття вищої, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти осіб, які проживають на тимчасово окупованій Російською Федерацією території України: наказ Міністерства освіти і науки України від 10 серпня 2022 року № 726 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1138-22#Text> (дата звернення: 15.12.2022).

